

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

Ljusdals kyrka och klockstapel från nordväst. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2003-05-02.

2.1 Kyrkomiljön

Ljusdals kyrka ligger på ett näs mellan Ljusnan och Kyrksjön och har ett dominerande läge i byn Vi cirka en kilometer från centralortens moderna centrum. Bynamnet Vi, samt ett flertal fornfynd, tyder på att platsen tidigare fungerade som en förkristen samlingsplats, strategiskt belägen längs den viktiga färdleden via Ljusnans dalgång mot Jämtland och Norge. Till kyrkomiljön hör kyrka, gravkapell, klockstapel samt två kyrkogårdar.

2.2 Kyrkan

Under 1100- eller 1200-talet uppfördes sannolikt Ljusdals första kyrka, en stenbyggnad av romansk modell med långhus och smalare samt lägre kor. En muntlig tradition gör gällande att det även funnits en kyrka i byn Nyåker, öster om Ljusdal, före reformationen, men när denna kan ha uppförts är ej känt. Under senmedeltiden förlängdes kyrkobyggnaden i Vi till en rektangulär salskyrka och försågs med två valv samt två utbyggnader på södra sidan. År 1753 eldhärjades kyrkobyggnadens tak varvid stenvälven skadades, medan byggnaden i övrigt klarade sig. Då den brandskadade kyrkan redan tidigare ansetts för liten, uppfördes nu den nuvarande kyrkobyggnaden under ledning av byggmästare Anders Romberg från Leksand. Den tidigare kyrkobyggnadens södra och västra

långhusvägg utnyttjades i den nya byggnaden som utökades mot norr och öster till en salskyrka med tre stjärnvalv, samt försågs med en sakristia mot norr.

Kyrkans exteriör är i stort sett oförändrad sedan 1700-talets mitt, med vitputsat murverk, ingång i västgaveln, rundbågiga höga fönsteröppningar, samt ett brant spånklätt svartmålat valmat sadeltak. Kyrkan inreddes med mittgång och slutna bänkkvarter, samt en orgelläktare i väster vilken senare kompletterades med två sidoläktare. Vid 1800-talets början byggdes dessa sidoläktare samman till den nuvarande stora läktaren. Väggarna var vitkalkade utan målningar.

Kyrkorummet mot koret i öster. Foto: Daniel Olsson Länsmuseet Gävleborg 2003-05-06.

Kyrkorummet fick i stort sett stå orört fram till 1913-14 då en omfattande restaurering av såväl interiör som exteriör genomfördes under ledning av arkitekt Fredrik Falkenberg. Vid restaureringen sänktes bland annat golvet i långhuset till nuvarande nivå, sidoingångar togs upp i murverket mitt på byggnadens nord- respektive sydsida, men läktaren behölls orörd. Den nuvarande bänkinredningen tillkom vid denna ombyggnad. I nära samarbete med arkitekten utförde målaren Yngve Lundström den nya vägg- och takdekoren i form av målningar i jugendstil, men med medeltida inspiration. Vid restaureringen tillkom även glasmålningarna i korets fönster.

Vid en restaurering 1964-65 byggdes bland annat toaletter och brudkammare i kyrkans västra del under läktaren. Samtidigt genomfördes omfattande förstärkningsarbeten av kyrkans valv. År 1990 renoverades kyrkans fasader och två år senare genomgick även interiören en omfattande restaurering varvid

brudkammaren inreddes till personalrum och en ny trappa till läktaren byggdes där en toalett tidigare funnits. Den bakersta bänkraden i långhuset togs samtidigt bort.

I Ljusdals kyrka finns ett flertal större inventarier som är betydelsefulla för upplevelsen av kyrkorummet, exempelvis predikstolen, altaruppsatsen, altarringen och orgelfasaden, samtliga tillverkade och utsmyckade under 1700-talets senare del. Främst bland kyrkans inventarier måste dock altarskåpet räknas, ett senmedeltida arbete tillverkat i Antwerpen. Sammantaget har den välavvägda helhetsverkan som skapades genom arkitekt Falkenbergs renovering kunnat bevaras genom att senare restaureringar skett med utgångspunkt från att förändra så lite som möjligt i kyrkorummet.

2.3 Gravkapellet

Gravkapellet, som är beläget sydost om kyrkan uppfördes 1925 efter ritningar av Fredrik Falkenberg ovanpå en byggnad som tidigare inrymde kyrkans uppvärmningssystem. Kapellet, som är oktagonalt, har vitputsade väggar samt ett brant spånklätt tak med fönsteröppningar och kröns med en utsirad spira. Kapellets inredning är modern med fristående stolar och en centralt placerad kisthiss.

2.4 Klockstapeln

Ljusdals nuvarande klockstapel uppfördes 1758 av den lokalt verksamme snickaren Per Jonsson i Rångstra med utgångspunkt från den modell som finns bevarad i Ljusdals kyrka. Klockstapeln ersatte en föregångare från mitten av 1600-talet vilken brann ned till grunden 1753. Den nuvarande klockstapeln har oktagonalt plan med ett magasinsutrymme i markplanet och däröver lökkupolsförsedd överdel som bärs upp av kraftiga träpelare. Byggnaden är klädd med spån som tjärats svart och har en spira med tillhörande kyrktupp.

2.5 Kyrkogården

Den gamla kyrkogården närmast kyrkan har utvidgats ett flertal gånger, men den ytmässigt största expansionen har skett under 1900-talet. Området avgränsas idag mot öster och norr av en stenmur med två stigportar ritade av arkitekt Falkenberg och dessa uppfördes 1925. Kyrkogårdens gräns mot väster markeras med en trädrad och mot söder av en häck. Området öster om kyrkan används ej för gravsättning och har en mer parkliknande karaktär. Kyrkogården sluttar upp mot kyrkan och terrasseringar har gjorts söder och väster om kyrkan. Gravkvarteren är grästäckta och gångarna är grusbelagda eller asfalterade. Närmast kyrkan ligger ett stort antal äldre gravar, många med stenramar och gjutjärnsstaket vilka kringgärdar en grusad markyta. Mot väster ligger de senast anlagda gravkvarteren.

Omkring 1930 tillkom den norra kyrkogården, belägen norr om Västernäsvägen. Ritningarna upprättades av den kände arkitekten Sven Markelius och anläggningen är på flera sätt tidstypisk för det tidiga 1900-talets kyrkogårdsideal med raka alléer, stora gräsytor, grusgångar och gravkvarter inramade med låga häckar. På kyrkogården finns ett större gravmonument, för övrigt är gravvårdarna lägre.

Entrén till den Norra kyrkogården i Ljusdal ritad av arkitekt Sven Markelius. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2003-05-02.

2.6 Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Ljusdals kyrka och klockstapel bildar en bebyggelsemiljö vars gestaltning i huvudsak har bestått sedan mitten av 1700-talet. Kyrkorummet präglas dels av 1700-talets rokokoformer och dels av de tak-, vägg- och fönsterdekorationer som utfördes i medeltidsinspirerad jugendstil vid den stora restaureringen 1913-14. Interiören består av en rad komponenter av olika ålder som tillsammans bildar en välavvägd helhet. Klockstapelns konstruktion är byggnads- och teknikhistoriskt intressant. Kyrkogården närmast kyrkan uppvisar en stor mängd påkostade gravvårdar i sten och gjutjärn som är viktiga för kyrkogårdsmiljön. Den norra kyrkogården har behållit mycket av sin ursprungliga karaktär och är därmed typisk för det tidiga 1900-talets kyrkogårdar, planlagd av en dåtidens mest betydande arkitekter.

Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrka och kyrkomiljö:

- Kyrkan och klockstapeln har ett dominerande läge i omgivningen vilket kan påverkas av framtida trädplanteringar.
- Den gamla kyrkogården närmast kyrkan präglas av många äldre gravvårdar med exempelvis stenramar, gjutjärnsstaket och höga gravvårdar i sten.
- Den norra kyrkogården är ett välbevarat exempel på det tidiga 1900-talets kyrkogårdsideal.

- Klockstapeln är ett typexempel på en klassisk norrländsk spånklädd klockstapel med lökkupol på höga stolpar, från mitten av 1700-talet.
- Kyrkans exteriör är tämligen välbevarad sedan 1750-talets ombyggnad med ett antal dekorativa tillägg från restaureringen 1913-14.
- Kyrkan har många äldre och större inventarier som utgör omistliga komponenter i kyrkorummets gestaltning med det välbevarade altarskåpet som ett givet centralmotiv.
- Den välavvägda helhetsverkan som skapades i interiören vid restaureringen 1913-14, kan lätt rubbas om delar av inredningen förändras.
- Kyrkorummets jugendinspirerade vägg-, tak- och glasmålningar är tidstypiska exempel på det tidiga 1900-talets utsmyckning i kyrkobyggnader.

2.8 Källor, litteratur och övriga uppgifter

Antikvariska och topografiska arkivet. (A.T.A.) Ljusdals kyrka.

Broström, Ingela. *Ljusdals kyrka – århundradets restaurering?* Laddikan, 1993:1, Gävle 1993.

Byggnadsregistret RAÄ, kyrkobeskrivning

Dellbeck, Johan. *Ljusdals kyrkogård. Kulturhistorisk inventering samt riktlinjer för bevarande*, Rapport – Läns museet Gävleborg 1998:25. Gävle 1998.

Eriksson, Sonja. Fredrik Falkenberg 1895-1924. *Valda kyrkorestaureringar med den dekorativa utsmyckningen i fokus*. Konstvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet vt 1996. Stockholm 1996.

Färilin, Lennart. Arkitekt (Muntliga uppgifter juli 2003).

Färilin, Lennart. *Ljusdals kyrka, Hälsingland. Dokumentation över invändiga underhålls- och ombyggnadsarbeten utförda år 1992*. Ljusdal 1995.

Jonzon, B. G. *Ljusdals kyrka – Minnesskrift med anledning af kyrkans restaurering år 1914*. Ljusdal 1914.

Lundell, Jan. *Ljusdals tätort. Kulturhistorisk utredning och byggnadsinventering*. Hudiksvall 1995.

Läns museet Gävleborg, ärendearkiv, Ljusdals kommun, Ljusdals socken, Kyrkans byggnader.

Länsstyrelsen Gävleborg: Kulturmiljö, ärendearkiv. Ljusdals kyrka.

Sköld, Leif. Kyrkvaktmästare (Muntliga uppgifter juli 2003).

Telhammer, Ingrid. *Ljusdals kyrka*, Hälsinglands kyrkor XXXV. 1980.

Inventeringsdatum 2003-05-02 och 2003-05-06.

Inventerare: Daniel Olsson.

Ansvar kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Anna Lindgren och Daniel Olsson.

Rapportsammanställning: Daniel Olsson.